

22. Грушевський М. На порозі нової України. – К., 1918. (Репринтне перевидання 1991 р.); Його ж. Хто такі українці і чого вони хочуть? – К., 1991; Його ж. Кінець московської орієнтації // Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. – К., 1992.
23. Винниченко В. Відродження нації: В 3 ч. – К.; Відень, 1920 (Репринтне видання 1990 р.). – Ч. 1-2.
24. Дорошенко Д. Война й революція на Україні // Революція на Україні по мемуарам белых. – М.; Л., 1930; Його ж. Історія України. – Т. 1: Доба Центральної Ради (Видання друге). – Нью-Йорк, 1954.
25. Мазепа І. Підстави нашого відродження. Причини нашої бездержавності. – Б.м., 1946; Його ж. Україна в огні і бурі революції 1917-1921: В 3 ч. – Б.м., 1950. – Ч. 1.
26. Махно Н. Русская революция на Украине от марта 1917 по апрель 1918. – Париж, 1929.
27. Рафес М. Два года революции на Украине ("Эволюция и раскол "Бунда"). – М., 1924.
28. Борьба за Советы на Екатеринославщине. Сборник статей и воспоминаний. – Днепропетровск, 1927; Годы борьбы 1917-1927 гг. – Елисаветград, 1927; 1917-1927 гг. Октябрь на Одессине. – Одесса, 1927; Жовтень на Запоріжжі. Збірка спогадів учасників боротьби за встановлення і утвердження Радянської влади на Запоріжжі. – Дніпропетровськ, 1969; У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні / Упоряд. Т.М. Колішер. – К., 1987.
29. Аверин В. Екатеринослав в 1917-1918 гг. // Октябрьская революция. Первое пятилетие. – Харьков, 1922.
30. Квириг Э. Екатеринославский Совет и Октябрьская революция // Летопись революции. – 1921. – №1.
31. Голнер С. Большевистская организация накануне и в первый период Февральской революции в Екатеринославе // Летопись революции. – 1927. – №2 (23).
32. Липшиц В. Херсонщина в 1917 г. // Летопись революции. – 1926. – № 2.
33. Сорокін І.Ф. Крок за кроком // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні / Упоряд. Т.М. Колішер. – К., 1987.
34. Ряппо Я. Борьба сил в Октябрьскую революцию в Николаеве 1917–1919 гг. // Летопись революции. – 1922. – № 1.
35. Марк А. Подготовка Октября в Николаеве // Летопись революции. – 1927. – № 5.
36. Ачканов Г.П. З спогадів про Лютневу і Жовтневу революції в Одесі // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні / Упоряд. Т.М. Колішер. – К., 1987.
37. Шицевалов В.Я. На чолі революційних мас // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні / Упоряд. Т.М. Колішер. – К., 1987.
38. Эрде Д. Революция на Украине: от керинщины до немецкой оккупации / Под ред. Н.А. Скрыпника. – Харьков, 1927.

Summary

The representativeness of the source base as for the educating the main problems of the social-economic and social - political development of the south of Ukraine in the period of the Ukrainian Central Rada is analysed

М. В. Дедков

ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ 1920-х – ПОЧАТКУ 1930-х років

Дослідження проблеми національно-культурних процесів у 20-30-ті роки ХХ ст. в умовах незалежності України зазнало певного ренесансу і продовжує привертати увагу дослідників. Це змушує з'ясувати наявний історіографічний доробок з тим, щоб окреслити коло аспектів проблеми, які потребують вивчення. У зв'язку з цим варто визначитися, на яких же джерелах може ґрунтуватися така робота.

Історіографічні дослідження, як і будь-які інші, можуть виконати своє функціональне призначення лише тоді, коли ґрунтуються на репрезентативній джерельній базі. До історіографічних джерел відносять ті, які містять відомості про розвиток історичних знань, напрямки їх збагачення [1, с.26]. Оскільки дані про культурні процеси мають комплексний характер, то їх носіями є не тільки праці, які містять історичні знання, але й праці, що відображають «галузевий» аспект вивчення культури: наукознавчі, літературознавчі, мистецтвознавчі.

Окремі аспекти джерельної бази історіографії національно-культурних процесів розглянуто в публікаціях В.Я.Білоцерківського [2], І.В.Вашенка [3], М.В.Дедкова [4]. Однак, у них заторкуються тільки окремі складові цих процесів або лише окремі періоди формування джерельної бази історіографії проблеми, проте цілісного, комплексного та всебічного дослідження немає, саме чому й присвячена ця стаття

Враховуючи особливості теми дослідження, а також беручи до уваги, що універсальної системи класифікації історіографічних джерел не існує, в основу систематизації покладено видовий принцип.

Керуючись ним, можна виділити 7 основних груп джерел з історіографії культурних процесів в Україні: 1) документальні джерела; 2) узагальнюючі історичні праці; 3) монографічні дослідження; 4) довідкова, науково-популярна і навчальна література; 5) джерельні публікації; 6) матеріали наукових конференцій; 7) критико-бібліографічні публікації.

Отже, до першої групи належать документальні джерела. Це офіційні документи органів державної влади і законодавчі акти, декрети і постанови уряду, рішення Комуністичної партії. Документальні джерела за своїм змістом, інформаційними можливостями і службовим призначенням умовно можна розділити на дві підгрупи. Першу складають документи, які безпосередньо відображають розвиток історичних, культурологічних, мистецтвознавчих та інших досліджень. Їх історіографічне значення полягає в тому, що вони відображають ідеологічні настанови суспільствознавцям, які змушені були дотримуватись офіційних оцінок, викладених у директивних документах. Зокрема, це постанови ЦК КПРС і ЦК КПУ.

До другої підгрупи відносяться документи, що віддзеркалюють державну політику в сфері культурних відносин.

Програмові документи Комуністичної партії, резолюції її з'їздів і конференцій, пленумів ЦК, постанови політбюро та оргбюро, рішення місцевих органів, у тому числі й ЦК КП України, обкомів, міськомів та райкомів партії, документи їх національних утворень, які функціонували в 20-х – на початку 30-х років ХХ ст., мали статус директивних, тому стосувалися і представників суспільних наук. Вони були зобов'язані коментувати ці документи, доводити, що їх підґрунтям є твори засновника партії В.І.Леніна, переконувати у їх актуальності і справедливості, обґрунтовувати ними основні положення своїх праць.

Значний обсяг документальних джерел, в яких міститься фактичний матеріал щодо культурного розвитку суспільства, вміщений в опублікованих стенограмах і протоколах з'їздів Комуністичної партії, партійних конференцій, пленумів ЦК, збірниках постанов і рішень уряду. У 1920-ті роки вийшли друком стенограми ІХ, Х, ХІ з'їздів, І, ІІ конференцій КП(б)У [5]. Але стенограма ХІІ з'їзду РКП(б) (1923 р.), який прийняв рішення щодо внесення змін до національно-культурної політики більшовиків, що була задекларована як політика коренізації, вийшла друком лише у 1968 році, а стенограма секції ХІІ з'їзду РКП(б) з національного питання була опублікована тільки у 1991 р. [6]. Стенограма УІІ конференції КП(б)У (1923 р.), під час якої відбулася гостра дискусія з приводу теорії «боротьби двох культур», що її обстоював секретар ЦК КП(б)У Д.З.Лебідь, також була недоступною дослідникам у 1920-х роках.

З опублікованих у 1920-х роках документів КП(б)У потрібно виділити постанову червневого (1926 р.) пленуму ЦК КП(б)У «Про підсумки українізації» [7], яка є важливим джерелом вивчення заходів здійснення політики українізації в Україні. Постанова, зокрема, містить викладення мотивів і суті українізації і певне коло фактичних даних про результати проведення політики українізації з квітня 1925 року. У документі сформульовані також завдання політики українізації на подальший період.

Еволюцію політики КП(б)У упродовж 1920 – початку 1930-х рр. з проблеми розвитку української мови й культури, перехід до політики українізації та її згорання можна простежити до певної міри за документами, вміщеними до збірника документів «Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК» [8]. Перебіг проведення політики українізації, її кон'юнктурний характер дозволяє вивчити тематичний збірник документів «Останні партійні документи з національної політики КП(б)У: [Про національний ухил у КП(б)У т.т.Шумського, Максимовича]: Тези, резолюція та стаття М.Скрипника» [9].

Значну групу джерел, яку могли використовувати дослідники вже у 1920-х роках, складають збірники документів і матеріалів структур різних органів влади, що були причетними до проведення в життя національно-культурної політики. З них перш за все слід відзначити збірник «Стан і завдання культурного будівництва на Україні» [10], випущений Народним комісаріатом освіти УСРР, адже саме на це міністерство у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. було покладено керівництво усіма галузями культури й освіти України. Стан поточної роботи і завдання з організації подальших перетворень у культурній сфері суспільного життя республіки відображають «Резолюції ІІ-го Всеукраїнського організаційно-культурного совещання 9-14 вересня 1926 г.» [11].

Відомо, що з власне українізацією національна політика у 20-ті роки спрямовувалася на всебічне забезпечення соціально-економічних та національно-культурних потреб представників інших націй та народностей, що проживали в Україні: росіян, євреїв, поляків, німців, болгар та інших. Керівництво багатогранною роботою, що проводилася серед різних категорій неукраїнського населення, з квітня 1924 року було покладено на Центральну комісію у справах національних меншостей при ВУЦВК, причому головою комісії обрали секретаря Президії ВУЦВК П.І.Буценка. Її органами на місцях були бюро у справах національностей, створені при президіях окружних виконкомів місцевих рад. У 1927 р. було опубліковано стенографічний звіт, резолюцію, постанови і матеріали першої Всеукраїнської наради з роботи серед національних меншостей [12]. У тому ж році, до 10-ї річниці Жовтневої

революції, вийшов друком збірник матеріалів Центральної комісії у справах національних меншостей при ВУЦВК [13], який підсумовував результати її трирічної діяльності.

Помітне місце у джерельній базі дослідження проблеми посідають збірники матеріалів, які охоплюють процеси національно-культурного будівництва за певний період та висвітлюють найбільш важливі події в культурному житті, які мали значний суспільно-політичний резонанс. У двох випусках збірника “Будівництво Радянської України (випуск 1 “За ленінську національну політику”, випуск 2 “Господарче та культурне будівництво”) зібрано і систематизовано доповіді і промови партійних і державних діячів радянської України, резолюції, постанови і заяви ЦК КП(б)У і ЦК КПЗУ, статті з періодичної преси, інтерв’ю з митцями; статистичні відомості: національний склад населення України за переписом 1926 р., кількість сілрад національних меншостей, дані про питому вагу робітників і селян у державному апараті, про участь комсомолу у проведенні політики українізації, про економічний стан національних меншостей і культурну роботу серед них [14].

Збірник матеріалів “Шляхи розвитку української пролетарської літератури: Літературна дискусія (1925-1928)”, надрукований за ухвалою президії Інституту Тараса Шевченка, містить матеріали української літературної дискусії, яка в міру свого розгортання охоплювала дедалі ширші кола мистецького середовища, а згодом вийшла далеко за межі суто літературної дискусії й вилилась у політичну дискусію з національного питання. У збірнику, значному за обсягом, наведені найважливіші уривки з матеріалів усіх учасників дискусії, але все-таки деякі відгалуження дискусії, зокрема дискусія В.Поліщук – М.Хвильовий, а також дискусія “Молодняка” з “ВАПЛІТЕ” до нього не ввійшли. Матеріалам власне дискусії передують кілька статей та листів фундатора української пролетарської літератури В.Блакитного, які характеризують ті зрушення в українській літературі, що призвели до розвалу “Гарту”, а потім і до літературної дискусії. Увесь дискусійний матеріал розділено за літературними угрупованнями і в межах окремих угруповань його упорядковано хронологічно та за авторами. Враховуючи участь у дискусії авторів, неналежних до жодних літературних груп, утворено ще декілька розділів, а саме: “Літературна дискусія в світлі фашизму”, “Попутники”, “Позагрупові учасники літературної дискусії – марксисты” та “Політичні висновки з літературної дискусії”. Проте склад матеріалів останнього розділу через брак місця виявився недостатньо презентабельним, щоб показати в які форми вилилось перенесення літературної дискусії на політичний ґрунт [15].

На особливу увагу заслуговує двотомний збірник «Культурне будівництво в Українській РСР. Важливіші рішення Комуністичної партії і Радянського Уряду. 1917-1959». У першому томі вміщено документи, що містять велику за обсягом інформацію про зміни в культурному житті суспільства, що відбувалися в період 1920 – початку 1930-х рр. [16].

У 90-ті роки ХХ ст. завдяки роботі, проведеній науковцями Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, вийшла ціла низка документальних збірників, серед яких перш за все привертає до себе увагу збірник «Національні відносини в Україні у ХХ ст.» [17]. До нього, зокрема, до розділу II «Національно-культурні процеси в Українській РСР», включено документи і матеріали, які висвітлюють статистичні дані, публікації преси, державні акти УРСР, що відбивають ідейно-політичну боротьбу в сфері національної політики та її практичної реалізації. Причому упорядники «...представляючи документи доби політики коренізації (українізації), ... прагнули показати взаємозв’язок і взаємообумовленість як процесу дерусифікації державного й громадського життя Української РСР і духовного відродження національних меншин, що в силу різних обставин став можливим у 20-х роках, так і його згорання, а потім і тотального наступу партійно-бюрократичного режиму на національну мову, культури, традиції та їх нищівне поруйнування» [17, с.5].

У 1997 році вийшов двотомний довідник «Національні процеси в Україні: історія і сучасність». У його другій частині міститься значний масив документів і довідкових матеріалів щодо процесів, які відбувалися в культурній сфері життя суспільства [18].

Значний обсяг неопублікованої документальної інформації містять архівні фонди, зокрема, Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об’єднань України (ЦДАГО України), державних архівів областей України, м. Києва. Зокрема, важливу інформацію про коренізацію (українізацію), книгодрукування, шкільництво, сфери вжитку української мови, культурно-освітню діяльність зосереджено в архівних фондах Народного комісаріату освіти УСРР (Ф.166) і Державного видавництва України (Ф.177) ЦДАВО України. Найбільший масив документів щодо розвитку культурно-освітнього життя національних меншин сконцентрований у фонді Центральної комісії нацменшин при ВУЦВК (Ф.413).

Провідне місце серед історіографічних джерел належить другій групі – науковим працям узагальнюючого характеру. Їх особливе значення визначається синтетичним характером, широкими географічними або хронологічними межами дослідження, широкою палітрою джерельної бази, узагальненням тенденцій розвитку історичної науки.

Цілий ряд аспектів національно-культурних процесів відображений у багатотомних працях з історії УРСР, Історії міст і сіл УРСР, нарисах історії Компартії України, обласних партійних

організацій [19]. Їх значення певною мірою знівельовано штучними прогалинами і не завжди адекватними оцінками та висновками.

З узагальнюючих праць, виданих у період незалежності України, найбільшу увагу привертає двотомна історія України під редакцією академіка НАН України В.А.Смоля [20]. У ній викладено справді нове бачення (у відповідності до заявленої другої назви) багатьох проблем історії України, в тому числі й тих, що стосуються національно-культурних процесів.

Осягненню загальних тенденцій національно-культурних процесів сприяють і інші узагальнюючі праці цього періоду [21].

Третя група історіографічних джерел – монографічні дослідження, які загалом є основним каналом розвитку науки і, зокрема, найбільш поширеним видом історіографічних джерел.

У період 60–80-х рр. XX ст. з'явився ряд монографій радянських авторів, у яких заторкувалися окремі аспекти або проблема культурного будівництва як складова загального процесу будівництва соціалізму під кутом зору керівної ролі КПРС, формування системи партійно-державного керівництва розвитком культури [22].

Із видань періоду незалежності України привертає увагу книга «Національна культура в сучасній Україні», в якій актуальні проблеми розвитку сучасної української культури розглядаються в контексті процесу державотворення, духовного відродження з урахуванням уроків минулого та сьогодення [23].

Сучасними підходами до постановки проблем, високим рівнем виконання дослідження відрізняються також монографії В.М.Даниленка, Г.В.Касьянова, С.В.Кульчицького, Л.М.Новохатка [24].

До монографій за своїм джерельним значенням можна віднести і наукові статті в тематичних збірниках, журналах, наукових записках і вісниках університетів [25]. Їх історіографічна цінність зумовлена чітко окресленим проблемним характером, узагальненням фактичного матеріалу, високим ступенем оперативності введення до наукового обігу напрацьованого доробку, створенням підґрунтя для подальшої підготовки монографій.

Джерела четвертої групи – довідкова, науково-популярна і навчальна література [26]. Особливістю цього різновиду джерел є специфіка їх створення і характер викладу матеріалу. По-перше, навчальні посібники і науково-популярна література акумулюють досягнуті на момент їх створення результати наукових досліджень; по-друге, їм притаманна особлива форма подання фактичного матеріалу і висновків. Через це вона займає проміжне місце між науковими і науково-популярними виданнями.

До цієї ж групи джерел належать науково-популярні книги, брошури, статті в науково-популярних часописах і газетах.

Специфіка енциклопедичних та довідкових видань як історіографічних джерел полягає в тому, що вони відображають найновіший доробок у різних галузях науки у визначенні понять, термінів, категорій. Порівнюючи зміст статей, навіть за їх наявності чи відсутності у такій літературі радянської [27] та пострадянської [28] доби можна простежити політичні, ідеологічні та теоретичні принципи, за якими вона створювалась.

П'ята група – матеріали наукових конференцій, семінарів, які були присвячені національно-культурним процесам у цілому або їх окремим аспектам [29].

Шоста група – критико-бібліографічні видання, зокрема бібліографічні покажчики, книжкові огляди, рецензії [30]. Якщо покажчики акумулюють інформацію про видання з проблеми і полегшують їх пошук, то рецензії дозволяють співставити різні погляди на одну й ту саму наукову працю, виявити характер ставлення до неї у суспільстві.

Сьома група – публіцистичні твори, опубліковані як в збірниках, журналах, газетах, так і окремими виданнями. Мова йде про публікації державних, партійних і громадських діячів щодо національно-культурних процесів. Особливо слід відзначити статті наркомів освіти 1920-х років: Г.Ф.Гринька, В.П.Затонського, О.Я.Шумського, М.О.Скрипника. Їх виступи, промови, доповіді друкувалися в газетах, журналах, видавалися окремими брошурами і навіть збірниками праць [31].

Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що дослідження історіографії національно-культурних процесів 1920-х – початку 1930-х років в Україні ґрунтуються на об'ємній та різноманітній джерельній базі, що включає всі основні групи носіїв історіографічної інформації. Комплексне використання цих джерел дозволяє простежити зародження, розвиток і збагачення знань про національно-культурні процеси в Україні, визначити послідовність і вичерпність дослідження ключових аспектів проблеми, з'ясувати недостатньо або ж зовсім не вивчені питання.

Джерела та література

1. Варшавчик М.Я. Джерела історіографічні // Джерелознавство історії України: Довідник. – К., 1998.
2. Білоцерківський В.Я. Українізація 20-х рр. // Слобожанщина. – 1997. – № 6.
3. Ващенко І.В. Історіографія 50-х – середини 70-х рр. про культурне будівництво в Україні 1920-х – початку 30-х рр. // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Історія. – Харків, 2000. – Вип. 32.

4. Дєдков М.В. Джерельна база дослідження проблеми національно-культурних процесів в Україні 1920-х років: формування протягом 1920-х років // Етнокультурні процеси на Півдні України в XIX–XX ст. Збірник наукових праць III Регіональної наукової конференції 14-15 вересня 2000 р. – Запоріжжя, 2000.
5. Девятый съезд КП(б)У. 6-12 декабря 1925 г.: Стенограф. отчет. – Х., 1926; Десятый з'їзд КП(б)У. 20-29 листопада 1927 р.: Стенограф. звіт. – Х., 1928; XI з'їзд КП(б)У. 5-15 червня 1930 р. Стенографічний звіт. – Х., 1930; Друга конференція КП(б)У. 9-11 квітня 1929 р. Стенографічний звіт. – Х., 1929.
6. Двенадцатый съезд РКП(б), 17-25 апреля 1923 года. Стенографический отчет. – М., 1968.
7. Про підсумки українізації: Тези червневого пленуму ЦК КП(б)У 1926 року // Будівництво Радянської України. – Х., б.р. – Вип. I. За ленінську національну політику.
8. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: В 2 т. / Ред. колегія: В.В. Юрчук (голова) та ін. – К., 1976. – Т. 1: 1918-1941.
9. Останні партійні документи з національної політики КП(б)У: Про національний ухил у КП(б)У т.т.Шумського, Максимовича: Тези, резолюція та стаття М.Скрипника. – К., 1927.
10. Стан і завдання культурного будівництва на Україні. – Х., 1927.
11. Резолюции II-го Всеукраинского организационно-культурного совещания 9-14 сентября 1926 г. – Х., 1926.
12. Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств 8-11 января 1927 г. – Х., 1927.
13. Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине. – Харьков, 1927.
14. Будівництво Радянської України: Збірник. Вип. I: За ленінську національну політику. – Х., б.р.; Вип. II: Господарче та культурне будівництво. – Х., 1928.
15. Шляхи розвитку української пролетарської літератури: Літературна дискусія (1925 – 1928) / Зб. матеріалів: Статті, літературні маніфести, постанови партії в справах художньої літератури / Упоряд. С.Федчишин / За ред. В.Коряка. – Х., 1928.
16. Культурне будівництво в Українській РСР. Важливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду. 1917-1959: Збірник документів. В 2 т. – Т.1 (1917 – червень 1941 рр.). – К., 1959.
17. Національні відносини в Україні у XX ст.: Збірник документів і матеріалів / Упоряд. М.І. Панчук та ін. – К., 1994.
18. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник: У 2 ч. – К., 1997.
19. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. – Т. 6: Українська РСР у період побудови і зміцнення соціалістичного суспільства (1921 – 1941). – К., 1977; Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Запорізька область. – К., 1970; Нариси історії Комуністичної партії України. – 4-е вид., доп. / Редкол.: В.І.Юрчук та ін. – К., 1977; Очерки истории Николаевской областной партийной организации. – Одесса, 1980; Очерки истории Харьковской областной партийной организации. – Х., 1980.
20. Історія України: нове бачення: У 2 т. / Під ред. В.А.Смоля. – К., 1995. – Т. 1; 1996. – Т. 2.
21. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). – К., 1996; Вони ж. Україна: проблеми самоорганізації: В 2 т. – Дніпропетровськ, 2003; Політична історія України. XX століття. У 6 т. / Редкол.: І.Ф.Курас (голова) та ін. – К., 2002-2003.
22. Шевчук Г.М. Культурне будівництво в Українській РСР. 1921-1925 рр. – К., 1963; Ясницький Г.І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.). – К., 1965; Розвиток української культури за роки Радянської влади / Редакційна колегія: П.П.Гудзенко (відп. редактор), С.К.Гутяньський, М.В.Коваль, К.З.Литвин, Л.А.Шевченко, Г.М.Шевчук. – К., 1967; Історія українського радянського мистецтва: В 6 т. / Гол. ред. М.П.Бажан. – Т. 5. – К., 1967; Афанасьєв В.В., Ветров В.Д., Канавенко С.А. Нариси історії культурно-освітньої роботи на Україні (1917-1941 рр.). – Х., 1968; Історія української літератури: У 8 т. / Гол. редактор Є.П. Кирилюк. – Т. 7. – К., 1971; Ангелов Г.В. Культурна революція – закономірність розвитку нового мира. (На матеріалах Української ССР). – Одесса, 1972; Бистров М.А. Керівна роль КП(б)У у галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму (1917-1937 рр.). – Х., 1974; Історія Академії наук Української РСР / Гол. редактор Б.Є. Патон. – К., 1982; Мельниченко А.М. В.І.Ленін и становление народного образования на Украине. – К., 1983; Ткачова Л.І. Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму. – К., 1985.
23. Національна культура в сучасній Україні / Редакційна колегія: І.Ф.Курас (голова), С.Д.Безклубенко, Л.П.Нагорна, Н.О.Старовойтова (відп. секретар). – К., 1995.
24. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні (20-30-ті рр.). – К.; Едмонтон, 1991; Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К.; Едмонтон, 1992; Новохатко Л.М. Проблеми соціально-економічного і культурного розвитку України в контексті національної політики (20–30-ті рр. XX ст.). – К., 1998.
25. Дашкевич Я. Книгарь – журнал епохи революцій і контрреволюцій // Україна. Наука і культура. Вип.25. – К., 1991; Прицак О. Про Агатангела Кримського // Там же; Івашко В. Микола Зеров і літературна дискусія (1925-1928) // Двадцять років: літературні дискусії, полеміки / Упорядн. В.Г.Дончик. – К., 1991; Якубова Л.Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20-30 ті роки): коренізація і денаціоналізація // Український історичний журнал. – 1998. – № 6, 1999. – № 1; Липинський В.В. Концепція та модель освіти в УСРР у 20-ті рр. // Український історичний журнал. – 1999. – № 5.
26. Турченко Ф.Г. Новітня історія України. Частина перша (1917-1945 рр.) [Підручник для 10-го класу середньої школи]. – К., 1994; Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: Навч. посібник. – К., 1996; Історія України / В.Ф.Верстюк, О.В.Гарань, О.І.Гуржій та ін.; Під ред. В.А.Смоля. – К., 1997.
27. Українська Радянська Енциклопедія. – Т. 17. – К., 1965; Радянська Енциклопедія історії України: У 4 кн. – Т. 3. – К., 1971.
28. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, І.Ф. Курас. – К., 1993; Мала енциклопедія етнодержавознавства / Ред. колегія: Ю.І.Римаренко (відп. редактор) та ін. – К., 1996.

29. Українська нація і етнічні меншини: перспективи інтеграції в громадянське суспільство та майбутнє Східної Європи: Збірник матеріалів до Міжнародного симпозиуму. – К., 1994; Диалог украинской и русской культур в Украине: Материалы III Международной научно-практической конференции (12-13 ноября 1998 г., г. Киев). – К., 1999.
30. Етноси України, 1917-1941: Наук.-допом. бібліогр. покажчик / Уклад.: Н.А.Дехтярова, Є.Г.Кузнецова, Н.Македон. – К., 1997; Історія інтелігенції Української РСР. 1917-1990: Наук.-допом.бібліогр.покажчик / Упоряд.: Л.Ю.Ступак, З.Х.Мусіна. – К., 1991; Українська радянська культура за 40 років (1917-1957): Бібліогр. покажчик літератури. Вип. 2 / Упоряд.: М.І.Багрич, М.Р.Зайчик, О.О.Майборода та ін. – Харків, 1957.
31. Скрипник М.О. Національне питання: Статті і промови: У 2 т. – Харків, 1929.

Summary

The author of the article analyses historical studies which light up national cultural processes in Soviet Ukraine in 20-30es of XX century. The author pointed out few groups of scientific literature related to outlined problematics and described each of them, marking features and informative saturation of each of them.

Л. І. Шаповал

ТЕОРЕТИЧНІ І ФАКТОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Неп, судячи з аналізу сучасної історичної літератури, є інтегральним науково-теоретичним поняттям та поліаспектним історичним явищем. Радянська історіографія, як свідчать сучасні історіографічні дослідження [1], віддавала перевагу висвітленню переваг продподатку над продрозкладкою, з'ясуванню соціалістичної перебудови селянських господарств. Автор даної наукової розвідки ставить за мету: дослідити монографічні праці, дисертаційні дослідження, статті у наукових збірниках, матеріали конференцій для виокремлення теоретичних та фактологічних засад розвитку сучасної української історіографії.

Сучасним історичним дослідженням притаманні два теоретико-методологічні підходи, які стали основними для переважної більшості праць. По-перше, історики розглядають неп як предмет історичного дослідження, відтак у формулюваннях наукових тем зустрічаємо визначення “неп в Україні”, а тлумачення порядку «Україна в умовах непу» перетворює його в пасивний об'єкт вивчення. За таким принципом виконані монографічні дослідження С. Кульчицького, які виявилися першою спробою переосмислення сутнісних ознак та функціональних завдань нового економічного курсу більшовиків [2]. Вчений показав трансформацію економічної політики, застосувавши своєрідну парадигму переходу «від „воєнного комунізму” до непу” і „від непу до „воєнного комунізму”» [3, с. 23–26]. Науковою проблемою постало з'ясування перспектив непу, а тематичними пріоритетами – ключові складові самої економічної політики більшовиків початку 1920-х рр. (відродження кооперації та її стратегічні завдання, денационалізація промисловості, хлібозаготівельна криза). Особливості „згорання” цієї політики висвітлені в монографії вченого, яка стосувалася політико-економічних обставин застосування сталінської тактики і стратегії „великого перелому” [4]. У монографії С. Кульчицького „УСРР в добу нової економічної політики (1921–1928 рр.)”, яка вийшла друком у 1995 р., була запропонована „спроба побудови концептуальних засад реальної історії”, відтак з'явилися такі проблемно-тематичні пріоритети дослідження: запровадження непу, «неп як результат переходу від концепції „світової революції” до концепції „капіталістичного оточення”», „місцевий господарський оборот”, система „державного капіталізму”, зміст „кооперативного соціалізму”, неп у „командних висотах народного господарства”, завершення непу [2]. Вперше розглянуто питання про тактику і стратегію нової політики в контексті політичного розвитку країни і радянської держави.

В історико-економічній літературі середини 90-х рр. ХХ ст. [5] лише підкреслювалися проблеми діяльності акціонерних товариств і організаційно-господарські форми підприємництва, обставини „ринкової системи”, товарно-грошових відносин, але необхідно відзначити пасивне ставлення економістів в Україні до непівської проблематики, яку досліджують переважно історики. Так, діяльності промислових товариств періоду непу в Україні присвячена дисертація В. Гринчуцького [6]. Взаємодію планової та ринкової економіки в умовах непу досліджував Е. Лортикян [7]. У них неп розглядається з точки зору теорії та історії економічної думки, розвитку її конкретних складових: ринку, державного регулювання, трестованої промисловості з госпрозрахунковими принципами функціонування.